

HUNYADI JÁNOS

(A Magyar Tudományos Akadémia II. osztályán 1951. december 13-án tartott előadás.)

Írta : ELEKES LAJOS
a Történelmi Társulat főtítkára

»Csaknem száz éve már, hogy a török fegyverek Európára törtek... Semmit sem hagytak épen, aminek tűzzel, vassal, rabigával, rémuralommal ártani lehet. Gyalázatba döntöttek mindent, amihez közel értek.«

1448 őszén, rigómezei hadjárata küszöbén, Hunyadi János iratta le a fenti szavakat, barátja Vitéz János kezeivel.¹ A pápának válaszolt, aki — hogy ne kelljen elküldenie a megígért segítséget — le akarta beszélni őt a hadjárat megindításáról. A pápának válaszolva, Hunyadi a török ellen küzdő népek nevében, az emberiséghez szólt. Legnagyobb és legjobban előkészített hadjárata előtt, döntésre vagy halálra készen, mintegy végső számvetésül összefoglalta mindazt, amit élete főcéljának vallott: kifejtette, miért kell minden erőt összesítve, megszakítás és megalkuvás nélkül, könyörtelenül harcolni a török hódítók ellen.

»Leigázták, gyászba- romba- szolgaságba döntötték Görögországot, Macedóniát, Bolgárországot, majd Albániát és sok más földet, melyek pusztá említése szánalmat ébreszt... Hazánk testéhez értek... Hatvannal több esztendeje, úgyszólván szakadatlanul viseljük a harcok dühét. Itt állunk, immár kimerülten a sok harctól, vereségtől, gyásztól és fájdalomtól. Halálunk halálával pusztulunk. Mennyi rémségre emlékezünk!... égő házak, sírással-futással-szükséggel telve minden, feldúlt földek, gyászoló házak, testvéreink holtteste az ellenség kezében, rabiga: a győzők gúnyolódása, nyomorúságos életre hajszolt hadifoglyok menetének gyalázata... Elég volt: látni annyi igába hajtott férfit, meggyalázott nőt, fejekkel telerakott szekeret... Elég a kegyes hiszékenységből, ég ostoraként túrni a szerencsétlen országok szenvedését, hol az emberek, kik még megvannak, már csak nyögnek, nem élnek.«

Ez a levél nemcsak Hunyadi vallomása élete értelméről, hanem egyben a török hódítás jellegének, a megtámadottak egymásrautaltságának és összefogáson alapuló aktív védelmük szükségének egyik legvilágosabb kortársi megfogalmazása. Példája annak (amit különben Hunyadi háborúinak, élete munkásságának története még határozottabban bizonyít), hogy a nagy hadvezér, nagy államférfi mindenki másnál tisztábban látta kora égető, központi kérdését,

¹ A levelet kiadta *Schwandtner*: *Scriptores* II. (Bécs, ívrét) 52—54. l.

melynek megoldásától a magyar nép s az összes délkelet európai népek további sorsa függött. A török hódítók viasztasorítása a 15. században az összes délkelet európai népek számára valóban létfontosságú, központi feladattá nőtt. Nemcsak azért, mert a hódítás függetlenségüket veszélyeztette, hanem főként azért, mert az elnyomásnak s a kizsákmányolásnak különlegesen durva formáival, a rabló-pusztító hadjáratok rendszerre tételével, termelőerők tömeges elpusztításával megbontotta a továbbfejlődés meglévő alapjait, gátolta, visszafogta, sőt visszavetette a megtámadott — s még inkább a már leigázott — népeket haladásukban. Ismeretes, hogy a török hódítók világuralomra, minden más nép leigázására törtek, sőt ezeknek a célokra támogatását vallási előírások formájában kötelezővé tették. Ilyen értelemben kétségtelen, hogy a haladás akkori főellenségei voltak, s az ellenük vívott harcok a közvetlen veszélyben forgó népek létérdekén túl, egyben az emberi haladás ügyét is védelmezték.

Hunyadi hadvezéri és államférfiúi működése: egyetlen nagy, összefüggő, céltudatos erőfeszítés a török hódítók viasztasorítására, ennek érdekében minden harcavihető erő mozgósítására, az akadályok kiküszöbölésére. A harcokban, melyek az ő vezetésével folytak, a magyar nép — szövetségben a többi megtámadottakkal — megállította a törökök évszázados diadalútját Európában, sőt átmeretileg vissza is szorította a pusztítókat. Ebben áll a harcok nagy nemzeti és egyben nemzetközi jelentősége. Ez az ok, amiért Marx, a tudományos szocializmus megalapítója, történelmi feljegyzéseiben különös figyelemmel részletesen elemzi ezeket a harcokat s Hunyadi, a vezetőt a 15. század magyar, sőt egész európai történetének egyik legpozitívabb alakjaként említi.²

Nagy tetteinek megvilágítása: vonzó és megtisztelő feladat. Ebben az előadásban, egy részletes monográfia eredményeire támaszkodva, a fővonalak vázolására szorítkozom, különös tekintettel Hunyadi államférfiúi tevékenységének viszonylag legkevésbé ismert oldalára: arra, hogy politikájában miképpen tükröződik a török elleni védelem szervezésének s a központi hatalom erősítésének belső összefüggése. Ennek ismerete sokban hozzájárul 15. századi történetünk számos fontos kérdése mellett a centralizációs kísérletek jellegének s jelentőségének megértéséhez is.

Az összefüggés kérdésének helyes felvetéséhez és megoldásához Sztálin elvtárs útmutatása segít, melyet a kelet európai nemzetek kialakulásával kapcsolatban a következőképpen fogalmazott meg:

»Európa keleti részén a központosított államok kialakulása, mivel az önvédelem követelményei (törökjárás, mongoljárás stb.) siettették, a feudalizmus felszámolása előtt, tehát a nemzetek kialakulása előtt ment végbe.«³

Sztálin elvtárs itt kelet európai érvényességgel továbbfejleszti Engels ismert tanítását az államok központosításának okairól; rámutat, hogy a török- és

² V. ö. Lándor B.: Marx jegyzetei a magyar történelemről. A Történettudományi Intézet Értesítője, I. (1950.) 10—12. sz. 132. s. k. l.

³ Művei V. Szikra, 1951. 17. l.

mongoljárta területeken — az Engelstől megállapított általános törvényszerűségeken belül — a folyamat az önvédelem tényezőjének hatása alatt *gyorsabban* ment végbe. Ennek a megállapításnak érvényessége hazánkra oly szembeszökő, hogy 15. századi történetünk kulcskérdéseit máskép, mint ennek alapján, meg sem érthetjük. A Hunyadiak kora : kísérlet a centralizált monarchia megteremtésére Magyarországon. A kísérlet alapja itt is, mint mindenütt, az árutermelés kifejlődése volt, azoknak az elemeknek a megszorodása, melyek — Engels szavával — »mindenekelőtt azt követelték, hogy szűnjék meg az örökös, esztelen háborúskodás, a hűbérurak viszálya, amely állandóvá tette a belső háborút, még akkor is, amikor külső ellenség volt az országban, szűnjék meg a szakadatlan, teljesen céltalan pusztítás állapota, amely az egész középkoron át uralkodott«. ⁴ Ezek az elemek a 15. században, nálunk, még gyengék voltak ahhoz, hogy a hűbérurak, a bárók hatalmát megtörhették volna ; de a század derekán, Hunyadi korában már elég erősek voltak ahhoz, hogy a harcot megkezdjék ellenük és több területen visszaszorítsák őket. Törekvéseiknek nyomatékot kölcsönzött a török fenyegetés, melynek elhárítása érdekében az anarchia korlátozása, a központi hatalom erősítése elodázhatatlan feladattá vált. Ilyenképpen a török veszély elhárítására s a központi hatalom erősítésére irányuló törekvések közt szoros összefüggés, kölcsönhatás alakult ki ; ez a kölcsönhatás meghatározó erővel nyilvánul meg mind a török háború, mind a belpolitika főbb kérdéseinek fejlődésében.

Történetünkben Hunyadi volt az első, aki ezt az összefüggést felismerte, s kül- és belpolitikáját ennek megfelelően irányította. Ehhez a felismeréshez pályája első felében, mint katona, a török harcok tapasztalatain, a védelem szervezésének nehézségein keresztül jutott el.

Hunyadi feltehetőleg 1407 körül, havasalföldi eredetű családból származott. Apja Vajk, Zsigmond király aulicusa, udvari toborzótisztje volt : 1409-ben az erdélyi Hunyadvárat (a későbbi Vajdahunyadot) kapta birtokul. Hunyad negyven faluból álló tartozékainak birtokosaként bekerült a nemességnek abba a rétegébe, mely jövedelme szerint inkább nagybirtokosnak tekinthető, de az óriásbirtokú, országos tisztségeket kisajátító bárókkal — éppen birtokainak védelme és hatalmának gyarapítása érdekében — egyre élesebben szembe-ellenes szervezkedéseinek. Hunyadi két fiútestvére fiatalon elhalt ; felmenőági rokonai (amennyire a gyér forrásanyag sejteni engedi) hunyadkörnyéki kis- és középnemes családokból házasodtak, nővérei észak- és középerdélyi középnemes családok tagjaihoz mentek nőül. Hunyadi első támogatói, familiája tagjai a hunyadvidéki kisnemesek és kondíciós kenézek közül kerültek ki, utóbb erdélyi és tiszaháti közép- és kisnemesekkel szaporodtak ; később, alkalmasint felesége rokonsága révén terjesztette ki befolyását a Délvidékre s még később,

⁴ A feudalizmus hanyatlásáról és a burzsoázia felemelkedéséről. A német parasztháború. Szikra, 1949. 144—145. l.

országos tisztségeinek idején az ország más részeire, immár nagybirtokosság határán mozgó családokra is.

Katonának nevelkedett, familiáris tisztként több nagyúr kíséretében megfordult, majd apja nyomán a királyi aulába került. Zsigmond kíséretében járt Itáliában (közben két évet a milánói fejedelem zsoldjában töltött), majd 1436—1438 közt, ugyancsak a király kíséretében, Csehországban tartózkodott. Itt ismerte meg — noha már Lipn utáni hanyatlásában — a husziták harcmódját, az ő iskolájukban nevelkedett cseh zsoldosok nagy harci értékét. Ezek a tapasztalatok, tudjuk, hadvezéri működését jelentős mértékben befolyásolták.

1439-ben, zsoldostoborzó tisztként került a déli frontra. Kezdetben kicsiny (mintegy száz páncélosból álló, tehát körülbelül egy püspöki bandériumnak megfelelő) serege élén a »török torkában fekvő« Orsova-környéki várakat kellett védelmeznie. Ezt a nehéz feladatot a török általános előnyomulása, a magyar-feudális haderő szégyenletes szendrői kudarca, a végek más részein mindennapos törökdúlások idején sikerrel oldotta meg, sőt röviddel utóbb ellentámadásba ment át: kétszeresre megnövelt seregével betört a viddini szandzsák területére s az utakat megtisztította a török martalócoktól. Részben zsoldfedezetül, részben katonai sikereinek jutalmául kapott sorozatos birtokadományokat; birtokainak terjedelme már a negyvenes évek elején felülmúlta a fé milliő holdat, a negyvenes évek derekára pedig (újabb, nagyarányú adományok révén) túlhaladta a négymilliőt. Katonai sikereinek elismeréséül kapta első országos tisztségét, a veszélyes szörényi bánságot is, melyet gyors ütemben követett (igaz, Ujlakival, a leghatalmasabb bárók egyikével megosztva) az erdélyi vajdaság, temesi ispánság, nándorfehérvári (belgrádi) főkapitányság. Mindezek jövedelmét arra fordította, hogy folyton növelje, tökéletesítse haderejét. A haderő magvát huszita módon küzdő, zömmel cseh zsoldosok alkották, kiegészítő részét pedig a familia, melyet Hunyadi — a többi nagybirtokosokkal ellentétben — szintén harcba vitt a török ellen. A sereget állandó harcban gyakorolva, ütőképes egységgé forrasztotta és az akkor legkorszerűbb hadászati elvek szerint irányította.

Ezekben a harcokban fejlődtek ki nagy katonai, hadvezéri képességei, melyekről tettei mellett számos forrás tanuskodik, köztük Pannoniai András, ifjabb éveiben maga is Hunyadi katonája, ki később, török elleni összefogásra és fegyveres helytállásra serkentő írásaiban volt vezérét állította mintaképül a világ elé,⁵ mert, úgymond, »alatta sohasem láttam mást a hadügyekben, mint kiváló dolgokat.« Pannoniai és mások leírásai alapján figyelemreméltó vonásokkal bontakozik ki nemcsak Hunyadi hadvezéri, hanem emberi egyénisége is. Tudatosan — sőt amennyire ismeretei engedték, mondhatni tudományosan — készült pályájára, igyekezett magas fokon elsajátítani a hadvezetés művészetét. Tudta, hogy ez — Pannoniai szavaival — »nem olyan könnyű és véletleneken

⁵ *Fraknoi—Ábel*: Két magyarországi egyházi író a XV. századból. Irodalomtörténeti Emlékek. I. (Budapest, 1886.); az alábbi idézetek: 193., 69., 73. l.

múló, mint némelyek hiszik, hanem sok szabályból, nagy tehetséggel és hosszú igyekezettel kell összegyűjteni, s ha ezek közül csak egyet is elhanyagolnak, nem késik a büntetés«. Szívesen vállalta a kockázatot, de meggondolta miért vállalja. Személyes vitézségének számtalan tanujelét adta, tudva, hogy ezzel példát mutat; de nem szerette az oktan veszélyt s azt tartotta, hogy a jó hadvezér olyankor teszi kockára életét, amikor abból a »közösségre« haszon származik. Seregében szigorú fegyelmet tartott, ugyanakkor szerette katonáit s azok szerették őt. Pannoniai szerint: »A legkiválóbb hadvezérek (egyéb erényeihez) hozzájárul a kedvesség, a lélek könnyedsége, az ezekkel közelrokon méltányosság, mások jogainak tiszteletben tartása s a meghitt bizalmasság a hadsereggel. Ez az, ami a legjobban megszeretteti a katonákkal vezéreiket — s ki ékeskedett ilyenekben inkább a pogányok hadvezérei közt, mint Nagy Sándor, Hannibál s az afrikai Scipio, a keresztények közt pedig a legkiválóbb: Hunyadi János!«

Hunyadinak, a vezérnek, harcosnak és embernek kétségkívül hiteles, kortársi jellemrajza számos olyan elemet mutat, melynek megfelelőjét hiába keresnők a kor feudális hadvezéreinél.

Nem háríthatjuk el a feltevést, hogy a seregében küzdő, általa nagyra tartott huszita harcosok hatása nemcsak hadvezetésében, hanem egyéniségének, emberekhez való viszonyának alakításában is szerepet játszott (anélkül, hogy vallási téren kifejeződött volna). Ez a hatás hozzájárulhatott, hogy Hunyadi nagybirtokos létére, pályája kezdetétől fogva másképp nézte a népet, másképp nyúlt a dolgozó osztályok problémáihoz, mint az uralkodóosztály többi tagjai. Bár állásfoglalásának döntő fordulatához, mint látni fogjuk, 1442-ben, a török háború követelményeivel kapcsolatban, azok közvetlen hatására jutott el, kétségtelen, hogy ennek már régebbi fejlődésében alapjai, előzményei voltak. Mutatja ezt többek közt a tény, hogy erdélyi vajdaságának kezdetétől fogva kiállt Kolozsvár mellett, melyet az 1437-i parasztfelkelés támogatása miatt fosztottak meg városi kiváltságaitól.

A délvidéki harcokban, a pusztítókkal vívott mindennapos élet-halál küzdelemben formálódott ki Hunyadi legjellemzőbb vonása, mely toronymagasan emeli osztálya tagjai fölé: lángoló hazaszeretete. Későbbi leveleinek állandóan visszatérő motívuma a haza féltése, a haza védelme, a haza sorsa. Azért harcolt, hogy hazájának — mint maga mondta — igaz békét szerezzen. »Nyugalomra bíztat bennünket — írta egyik levelében. — Mi mindig azt kívántuk hogy békével, nyugalomban éljünk; de olyan nyugalomban, mely hazánk igazi békességét készítheti elő.«⁶ Vagy másutt: »A béke természeténél fogva, mindig jobb a háborúnál, hiszen nem egyébért viselünk háborúkat, mint hogy azután békében élhessünk. De meg kell nézni, milyenek a béke feltételei. Ha nem méltányosak, jobbakat kell kiharcolni.«⁷ Általában ez volt a felfogása a háború

⁶ Schwandtner : Scriptores, II. 61—63. l.

⁷ Callimachus átírásában, Schwandtner : Scriptores, I. 486. l.

és béke kérdéseiről: a haza érdeke, a haza védelme a fő, más kérdések súlyát ezen lehet lemérni. A féltő gond, mellyel hazáját védi, sohasem alszik; de sohasem olyan éber és megalkuvást nem ismerő, mint amikor az »örök ellenség«-ről, a törökről van szó. A levelekből árad az indulat, mikor a török pusztításairól s nyilván gyermek- és ifjúkori emlékek közvetlen kifejezésekként: a felgyújtott falvak lángjáról, a rabságra hurcolt emberek kínjairól, az otthonmaradtak átkairól írnak. A stílus lehet a cancellista remeke, de a gondolat Hunyaditól ered, akár a tett, mely a pusztítók gyűlöletéből megfogánva, a harcos hazaszeretetet örök példáit állította. Ez a hazaszeretet az, melyet a források egyértelműen Hunyadi tetteinek legfőbb rúgójaként említenek. Bonfini szerint ez a hazaszeretet sarkalta, a haza pusztulásának rémképe ösztönözte, hogy egyedül az ország vezetői közül, királytól és uraktól magárahagyva, kicsiny hadával is helytálljon a sokszoros túlerővel szemben, súlyos viszonyok közt, midőn »innen is, onnan is hurcolták el a törökök az öregeket és az ifjakat, a férfiakat és asszonyokat gyermekeikkel, örökös szolgaságba, s Magyarország előkelői, belháborúban megrontva, még mindig nem eszméltek. Egyedül Hunyadi, a közügy szeretetétől lelkesítve, szállt szembe annyi veszéllyel: megverte a törököket s megbékéltette az országot«.⁸

Hunyadi harcos hazaszeretetének egyik fontos vonása, hogy tettekben nyilvánult meg (szemben az uralkodóosztály szavakban hasonló, de tettekbe nem váltott szólamaival); a másik, nem kevésbé fontos, hogy a dolgozó nép is helyet kapott benne. Az uralkodóosztálynak azok a tagjai, akik nagynéha fegyvert fogtak a török ellen, ezt üzletből, pénzkereset végett vagy kényszerből, birtokaik védelmében tették; számukra a haza birtokaikat, vagy a rangjukbéliük összességét jelentette, a nép számára nem volt benne hely. Hunyadi esetében több forrás, több alkalommal említi, hogy azért indult hadba, azért vállalt olykor reménytelennek indult küzdelmeket is, mert »inkább akart meghalni, mint elnézni a gondjára bízott nép elpusztítását«.⁹

Hunyadi egyéniségének ilyen vonásai bizonyára hozzájárultak, hogy megnyerjék számára a nép bizalmát és szeretetét, aminek tényéről a források meggyőző képet adnak. De a bizalom legfőbb alapja kétségkívül az volt, hogy a tömegek benne látták, joggal, az egyetlen vezetőt, aki az országot akarta is, tudta is védelmezni a minden másnál kegyetlenebb elnyomók, a török hódítók ellen. Ezért álltak melléje, ezért támogatták igazságos háborúiban olyan lelkesedéssel, aminőre csak a dolgozó nép képes, amikor egy háborút igazságosnak érez s a magáénak vall. Hunyadi — ismét éles ellentétben kora feudális hadvezéreivel — mert és tudott támaszkodni erre a lelkesedésre, a dolgozó nép hazaszeretetére. Ez későbbi, nagy sikereinek titka. Ennek első világos meg-

⁸ Bonfini: *Rerum Hungaricarum Decades* III/4.

⁹ Például Turóczy és Bonfini a Sehábédin, illetve a Mezid elleni csata leírásánál, v. ö. saját későbbi szavaival, itt 23. jz.

nyilvánulása, egyben a török háborúknak s Hunyadi pályájának nagy fordulata 1442 tavaszán Mezőid bég erdélyi betörésével kapcsolatos.

Mint ismeretes, Mezőid nagy sereggel, s a havasalföldi zavarok következtében meglepetésszerűen tört Erdélyre. Hunyadinak nem volt ideje csapatait összevonni. A források, kétségkívül szemtanúk alapján, szemléletesen beszélik el vívódását, gyötrelmét, amint Gyulafehérvár falairól látta a környékbeli falvak lángját. A törökök akadálytalanul pusztították végig a Maros völgyét, foglyok tömegét hurcolták magukkal. Mint Turóczi írja,¹⁰ Hunyadi »nagy gondban volt, arca egészen belehervadt, ajkát véresre harapdálta töprengés közben«. Végül csekély kíséretével kitört a várból, megütközött és vereséget szenvedett. S most, az országot dúló, egész addigi munkájának, győzelmeinek eredményét megsemmisítéssel fenyegető ellenséggel szemben Hunyadi a néphez fordul. Bonfini szerint : »Csodálatos gyorsasággal véres kardot hordoztat körül a tartományban, katonákat gyűjt falvakban s városokban, a székelységet hadba rendeli«, sőt »asszonyaik üdvéért, nyilvános kiáltványban fegyverbe hívja az összes parasztokat és városlakókat is«. Erdély, a Maros-vidék népe fegyvert fogott a hadvezér szavára ; néhány nappal a vereség után már együtt volt az új sereg, gyakorlatlan és rosszul felszerelt, de hazájukért, otthonukért küzdő népfelkelőkből. Hunyadi a felkelők élén támadta meg és verte szét Mezőid felszerelt, begyakorolt, számbeli fölényben levő katonaságát.

A felkelők ettől fogva kísérik : részt vesznek úgyszólván minden nagyobb hadjáratán. Népfelkelők segítik 1442 őszén Havasalföldön, a mikora jalomica; ütközetben tönkreveri a törökök európai haderejét ; népfelkelők — magyar jobbágyok mellett lengyelek, csehek, románok, bolgárok, szerbek, bosnyákok — támogatják »hosszú« hadjáratán ; népfelkelők élén aratja életének utolsó, legnagyobb győzelmét Belgrád alatt.

Hunyadi azért mert és tudott támaszkodni a népre, mert harcaival a népet védte, a nép alapvető érdekét fejezte ki. A dolgozók tömegei tudták ezt és melléje álltak. Túl seregszervező tevékenységén, katonai újításain, hadvezéri kiválóságán : ez volt nagy hadisikereinek igazi, legfőbb alapja.

A török ellen elért hadisikerek, kivált az 1442-i győzelmek, melyeket Hunyadi a népre támaszkodva ért el, azonnal éreztették hatásukat az ország kül- és belpolitikai helyzetében egyaránt. Magyarországon akkor két éve tombolt a feudális anarchia szélső formája, a két trónigénylő körül csoportosult bárószövetségek fegyveres harca. A győzelmek szilárdították meg az ország érdekét, a török elleni védelem szükségleteit inkább képviselő király, Ulászló helyzetét s bomlást okozva a Habsburgok uralmi igényeit támogató másik párt soraiban, fegyverszünetre, átmeneti visszavonulásra kényszerítették annak vezetőit. A fegyveres trónháború megszüntetése tette lehetővé, hogy Hunyadi nagyobb

¹⁰ Cap. 37., Bonfini alábbi szavai : RHD III. 5.

erőket mozgósítva, védelemből stratégiai ellentámadásba menjen át s a töröktől megtámadott népek összefogásának, közös védelmi harcának jegyében megindítsa »hosszú« hadjáratát.

A »hosszú« hadjárat stratégiai alap gondolata és egész felépítése Hunyadi hadvezetésének előremutató, »modern« elveit tükrözi. A nagy hadvezér tisztában volt azzal, hogy a fő harcmód a támadás, pusztá védekezéssel a határoktól sem lehet távoltartani az ellenséget. A védelem eredményessége is megköveteli a török visszaszorítását. A török birodalom rabló-hódító jellege pedig azt követeli, hogy hatalmát összetörjék, kiszorítsák egész Európából, mert másképp nem lehet tartós békére kényszeríteni. A török kiűzését követelte a leigázott népek érdeke is. Azonban ezek ellenállása a feudális viszonyok közt nem bontakozhatott ki, míg a török fegyveres ereje minden kis megmozdulást azonnal vérbefojtott. Hunyadi arra számított, hogy a leigázott népek szembefordulnak a hódítókkal, ha erre lehetőségük nyílik, vagyis ha a török fegyveres ereje meggyengül. Ezekből a helyes elgondolásokból jött létre török politikájának vezető gondolata, a dél-keleteurópai népek összefogásának, közös védelmi harcának terve, melynek gyakorlati megvalósításáért, az összefogás feltételeinek biztosításáért később is kitartóan küzdött.

Az összefogás gondolatát talán a legvilágosabban fejezi ki (a tények mellett) az a levél, melyben Ulászló, kétségkívül Hunyadi sugalmazására, a következő évben szövetségbe hívta az albán nép függetlenségi harcának vezetőjét, Szkander béget.¹¹ »Te vagy az a fejedelem — írta — kinek vezetésével a jövőben nemcsak az egész epiroszi föld biztonságba jut, hanem ezenfelül mindazok a népek, melyeket az oszmánok gonosz ága már régebben leszakított a macedon állam testéről, *jogaik és hatalmuk régi állapotába visszakerülnek* . . . Itt az alkalom, hogy megbosszúld a szultánon magad és néped összes régi és új sérelmét . . . Ha ezt az alkalmat nem utasítod el, *leverhetjük a törököket s kiűzhetjük a sokáig bitorolt Európából*.« Szkander válasza mutatja, hogyan fogadták a töröktől fenyegetett népek Hunyadi tervét. Szkander azt írta vissza, hogy a szövetségbehívó levelet seregvezéreinek népes gyűlekezetében olvastatta fel. »Egy sem volt köztük, aki ne azt javasolta volna, hogy *részt kell venn' ebben az általd ajánlott, annyira igazságos háborúban* . . . adná az isten, hogy annyi erővel segíthetnélek, amennyi óhajt és lelkesedést viszek : akkor nem sokáig maradna gyalázatban Európa, elnyomva a gonosz Murádtól.«

A leveleken túl, maguk a tények, a »hosszú« hadjárat eseményei igazolták Hunyadi várakozásait. Amint a sereg előrenyomult a birodalom belterületén, a töröktől leigázott népek fiai tömegesen keresték fel ajándékokkal, elláták élelemmel, segítették az ellenség üldözésében. Hunyadi maga írta egy levelében, hogy hada napról-napra nőtt : bolgárok, bosnyákok, albánok, szerbek csatla-

¹¹ Barletius nyomán *Katona* : Historia Critica XIII. 300—303. I. — Szkander válasza u. o. 305—307. I.

koztak hozzá, hogy együtt harcoljanak a közös ellenség ellen. Ugyanakkor a Balkán-félsziget más részein is fellángoltak a függetlenségi harcok. Ekkor vette kezdetét az albán nép függetlenségi harcának új, dicsőséges szakasza, melyben Hunyadi szövetségesének, Szkander bégnek veze tésevel véres csaták sorozatában verték vissza az évről-évre nagy túlerővel támadó ellenséget.

A katonai eredmények igen nagyok voltak. Bár a Balkán-hegység megerősített szorosain nem sikerült áttörni, Hunyadi nyílt csatákban egymás után verte szét a törökök főerőit. A hadjárat végén a szultánnak nem maradt ép serege. Érthető, hogy békét kért, olyan kedvező feltételekkel, aminőkre nem volt példa a török háborúk történetében. Kiürítette az előző hadjáratokon elfoglalt dunai várakat, visszaadta a leigázott szerb állam függetlenségét, kivonta csapatait Északalbániából. Óriási eredmény volt ez, a katonai sikerekkel egyértékű siker politikai téren. Magyarország s a töröktől szorongatott többi országok számára az erőgyűjtésnek, az összefogás kiszélesítésének s megszilárdításának, a védelem kedvezőbb körülmények közt való folytatásának lehetőségét kínálta. Belpolitikai téren a »hosszú« hadjárat sikere Hunyadi tekintélyének, hatalmának és befolyásának óriási növekedését, s ezen keresztül a királyi hatalom erősödését eredményezte. A Habsburgok pártja, melyet időközben megpróbáltak újjászervezni, háttérbeszorult. Ugyanakkor Hunyadi körül kezdtek tömörülni azok az erők, melyek az ország függetlensége mellett a bárók visszaszorítását, a nagyúri hatalmaskodások korlátozását és ennek érdekében a központi hatalom erősítését óhajtották. A tömörülés eredménye az ú. n. Hunyadi-párt, melynek körvonalaival, későbből ismert főköveteléseivel először az 1444 áprilisában tartott országgyűlésen találkozunk. Erre a megyék nemeseit fejenként hívták meg, nyilván a bárók fegyveres kíséretének ellensúlyozására; a végzések kiemelik a résztvevők nagy számát. Az országgyűlésen egész sor határozatot hoztak a hatalmaskodások korlátozásáról és megtorlásáról, a királyi rendeletek megszegőinek büntetéséről, az elidegenített állami jövedelmek visszaadásáról, a bírászkodás megjavításáról s egyéb ilyen, jórészt a nagyurak visszaszorítását, a központi hatalom erősítését érintő kérdésekről. A határozatok nagy része papíron maradt, mert végrehajtásukhoz az Ulászló-kori államapparátus sem elég fejlett, sem elég erős nem volt. De nagyjelentőségű volt magában az a tény, hogy az országgyűlésen elhangzottak, határozatokká váltak olyan követelések, melyek a jövőben a központi hatalom erősítésére irányuló törekvések kiinduló pontjául szolgálhattak.

Első ízben mutatkozott meg itt, ilyen élesen, Hunyadinak s pártjának ellentéte a bárókkal a központi hatalom kérdésében. Maga az ellentét már előbb megvolt, s részben más forrásból eredt. Mint a források a későbbi eseményekkel kapcsolatban utalnak rá, a bárók, kik az országos tisztségeket s az eladományozható birtokokat sajátjuknak tekintették, irigyelték Hunyaditól óriási (csakhamar bármelyiküket felülmúló) birtokait s tisztségeit. Lenézték, jöttmentnek mondták a hunyadvári nemest, gyűlölték sikereiért s csak azért nem próbálták

már előbb elgáncsolni, mert nélküle nem tudták volna megoldani az országot (s benne birtokaikat) fenyegető török veszély elhárítását. Az ellentétek éppen a török elleni védelem szervezésével kapcsolatban élesedtek ki. Hunyadi első sorban ennek érdekében törekedett a hatalmaskodások elfojtására s már ezáltal is szembekerült (legalább a vezetésére bízott területeken) a bárókkal, a legfőbb hatalmaskodókkal. A pártharcok idején élesen állást foglalt azokkal szemben, akik saját hatalmuk növelése érdekében a Habsburgokat akarták az ország nyakára szabadítani. Mikor fegyvert fogott a Habsburgok zsoldjában Ulászló ellen lázadó bárók, Garai és Botos ellen, a seregében küzdő magyarokat azzal nyugtatta meg: ne tekintsék, hogy a szembenállóknak is olyan az öltözetük, mint az övék; mégsem magyarok, hanem ellenségek, a haza árulói. S végül, mikor a nagybirtokosok, szokás szerint, a maguk hasznára akarták behajtani a török elleni hadjáratra kirótt rendkívüli adót, Hunyadi fegyveres megtorlással, birtokfoglalással fenyegette meg őket. A függetlenség védelmének, a török elleni harc megszervezésének feladatai így fordították szembe egyre élesebben a bárókkal, kikkel származásánál, rokoni összeköttetéseinél és személyi okoknál fogva már amúgyis ellentétben állt. Így válhatott országos tisztségviselő nagybirtokos, tehát báró léte a báróellenes, a központi hatalmac erősítő mozgalmak vezetőjévé.

A központi hatalom erősítésére irányuló törekvések nem vezettek tartós eredményre. A török háború újabb fordulata, a várnai csatavesztés után az anarchia még nagyobb erővel tört fel. A csatavesztés előzménye, mint ismeretes, az volt, hogy a pápai-velencei diplomácia — minthogy a délkeleteurópai népek megerősödése veszélyeztette balkáni terjeszkedési törekvéseiket — nagy ígéretekkal, a lelki terror eszközeitől sem riadva vissza, rábírta a királyt a törökökkel kötött, kedvező béke felborítására. Az ígéreteket nem tartották be: hajóik nem akadályozták meg a törököket abban, hogy haderejüket átszállítsák Ázsiából Európába. Az eredmény Ulászló halála, a vezetése alatt felvonuló haderő súlyos veresége volt, amit Hunyadi hadvezetése, harcosainak vitézsége sem tudott elhárítani. A csatavesztés következtében elveszett az előző évi »hosszú« hadjárat több eredménye; a török ismét támadásba lendült, a délkeleteurópai népek összefogásának feltételei megnehezültek. Belpolitikai téren: megerősödött a Habsburgok pártja, új pártok alakultak más külhatalmak útkészítőiként, a bárói ligák előretörtek s egymás torkának estek; felújuló fegyveres harcaikkal még a trónháború éveinél is súlyosabb helyzetbe juttatták az országot. A ligaharcok kirobbanása következtében még jobban elszaporodtak a hatalmaskodások. Az ököljog, az önbíráskodás, a fegyveres erőszak minden napossá vált. A nagyurak hatalmaskodtak egymáson és a kisebb birtokosokon, ezek a kereskedőkön s a náluk is gyengébbeken, s valamennyien egyértelműen hatalmaskodtak a jobbágyságon. A harcok teljessé, általánossá tették a lét- és vagyonbizonytalanságot, gátolták a termelőmunkát, veszélyeztették s nemritkán meg is semmisítették annak eredményeit. Ezek az állapotok indokolják

Hunyadi barátjának és párthívének, Vitéz Jánosnak, a kiváló humanistának egy 1445. április 24-i levelében a következő sötét szavakat :¹²

»Vadállati törvény lett úrrá az országban. Lerombolta a szemérem minden korlátját, felbontotta a törvény zaboláját. Rohan az indulat, bizonytalan a sors. A vas hatalma halomradöntött minden jogot. Törvények, szerződések bajhozó zűrzavarba dőltek. Szabad a bosszú, a zsákmányolás; az ellenséges rablás; sőt fájdalom, helyesebben beszélhetnék rokoni, mint ellenséges rablásról, hiszen a baráti kéz saját kebelét szaggatja, rokoni hadsorok küzdenek egymás ellen. Mindenki fél, senki sincs biztonságban. A jog mérője az erőszak; vakon rohanunk a romlásba. Kevesen vannak a bűnök bosszúloi, annál többen elkövetőik. Megtört a hit, nehéz a bizalom, kétes a rokoni kapcsolat — régi szólással: semmi sem biztos, hacsak az nem, hogy a testvér is ellenség.« Ivanics Pál, Vitéz János bizalmasa, leveleinek első közlétevéje ehhez a levélhez fűzött megjegyzéseiben magyarázatul hozzáadja, hogy »általános volt a zűrzavar ebben a korban« és hogy »a törvényt, jogszolgáltatást úgyszólván felfüggesztették«.

Aeneas Silvius, Habsburg Frigyes titkára, aki élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket, úgy látta, hogy a hatalmaskodások és a ligaharcok kikerülhetetlenül az ország pusztulásához vezetnek: »*A magyar állam megrendült, összeomlott . . . részekre szakadozott s a részek közt alig van kapcsolat.*«¹³

Nem túlzás azt állítani, hogy a ligaharcok kiújulása, a hatalmaskodások elburjánzása következtében a magyar államot a felhomlás, a részekre szakadás veszélye fenyegette. Ez a várnai csatavesztés után, a török várható támadásával szemben, a Habsburgok hatalmi törekvéseinek felújulása idején kétségkívül a függetlenség elvesztését s a törökök új, nagyarányú terjeszkedését vonta volna maga után. A veszély elhárítására egyetlen lehetőség volt: megszüntetni a ligaharcokat, korlátok közé szorítani a hatalmaskodókat s olyan központi kormányzatot teremteni, mely képes a bárókkal szemben megvédeni az állam egységét, ugyanakkor külső fenyegetésekkel szemben képes megvédeni az ország függetlenségét s a legnagyobb erőket mozgósítja a főfenyegetés, a török támadás elhárítására. Az ország akkori vezetői közül egyedül Hunyadi vállalkozott ennek a rendkívül nehéz, szinte megoldhatatlannak látszó feladatnak a megvalósítására s amit vállalt, azt évekig tartó kemény, szívós, céltudatos munkával meg is valósította.

Elsőnek hadseregét igyekezett újjászervezni, védelmül a török várható támadásával szemben. Tavasszal, amikor a török portyázók megjelentek a végeken, Hunyadi csapatai már készen álltak és visszaverték őket. Seregének újjászervezésével párhuzamosan Hunyadinak meg kellett kísérelnie a bárói uralommal szembefordulni hajlandó erők tömörítését. Ezt a munkát is elkezdte. Politikai célkitűzéseit egy levelében a következőképpen fejtette ki:¹⁴

¹² Schwandtner : Scriptores II. 10. l.

¹³ Pray : Annales III. 36. l.

¹⁴ Schwandtner : Scriptores II. 22. l.

»Gyakran bíztattak, fordítsam munkásságomat az ország belső állapotára is. Volt ebben jogos indok, mégis mindig helyenvalóbbnak tartottam, ha ezektől az ügyektől mentesülve, intézésüket másokra hagyva, magamnak elsősorban azt tartom fent, amiért mindig lelkesedtem: hogy erőmet a mi örök ellen-ségeink (a török hódítók) ellen fordítsam... Mindazonáltal, ami az én vezetésemre bízott területeket illeti, úgy igyekeztem, hogy azok a belső küzdelmektől is mentesek és sértetlenek maradjanak. Ezt tettem eddig. Most azonban, az új háború után, melyet nagyobb veszteséggel végeztünk, mint az előzőket, az a fő, hogy pótoljuk elvesztett erőinket s teljessé téve, megőrizzük az ország belső békéjét. Így a hazai békétől megerősödvé, a külügyek előbbrevitelére is képesebbé fogok válni.«

Hunyadi fellépésének hatására az országtanács 1445 áprilisára országgyűlést hívott egybe, tárgyalni »a módokról, hogy országszerte elcsendesítsük a háborúkat«. Az országgyűlésre a megyék mellett meghívták a nagyobb városok követeit is. Az országgyűlés kemény határozatokat hozott a hatalmaskodók ellen, de a végrehajtást, mint ismeretes, hét kapitányra bízta, kik (Hunyadi leszámítva) valamelyik bárópárt megbízottjai voltak. Ez a rendelkezés mutatja, hogy az országgyűlés idején Hunyadi pártja még kisebbségben volt a bárói pártokkal szemben. A kapitányok, kik közt a ligák területi érdekeltségeinek megfelelően kerületekre osztották az országot, nemhogy a határozatok végrehajtására törekedtek volna, hanem rendtartás ürügyén maguk hatalmaskodtak a legtöbbet. Egyedül Hunyadi vette komolyan az országgyűlés határozatait. A gondjaira bízott tiszaháti megyékbe sietett s megkezdte ezek közép- és kismessségének szervezését a hatalmaskodókkal szemben. Szervező munkájára figyelemreméltó fényt vet a bihari nemeseknek egy áprilisi megyegyűlésükből kiadott levele. E szerint »a megelőző időkben, midőn Magyarországon belső zavarok támadtak, ez a mi megyénk és hazánk teljesebben részesült a békéből, mint az ország más részei; ebben a mostani gyűlésben, melyet János vajdával, isten után legfőbb védelmezőnkkel e tárgyban tartottunk, elhatároztuk és eskűvel erősítettük, hogy együttesen támadjuk meg mindazokat, akik ezeken a részekben netán zavargásokat vagy zsákmányolásokat kísérelnének meg«. A levél egykorú ismertetője, a jólértesült Ivanics jegyzetben hozzáfűzi, hogy »Biharmegyében és Várad környékén, sőt még Erdélyben is megakadályozták a zavargásokat, s így itt isten segítségével nagyobb békében éltek, mint az ország más részein«. ¹⁵

A keleti megyék nemességének megszervezésével Hunyadinak sikerült helyileg korlátoznia a hatalmaskodókat. Egyidejűleg törekedett arra, hogy a megyei nemeseket előkészítve az országgyűlésre, országosan is sorompóba állíthassa a bárókkal szemben. Ennek érdekében olyan ügyeket is napirendre tűzetett gyűléseiken, aminek a megyék sem azelőtt, sem azután nem tárgyaltak. Így például Biharban megyei gyűlésen vitatta meg a váradi püspökség betöltésének kérdését s az eredményt megyei kiadvány formájában iratta meg a pápának és a bíborosok kollégiumának. Az utóbbi levél a következőképpen

¹⁵ U. o. II. 26. l.

hangzik: »*meg akarjuk óvni hazánk békéjét*, ezért írtunk a pápa úrnak a váradi egyház ügyében olyan értelemben, amint azt mind a mondott egyház, mind a mi békességünk szempontjából helyesnek láttuk. Kérjük azért, hogy ebben a részben az érdekeltek iránti kedvezést félretéve *legyenek békénk szerzői és járjanak el a pápa úrnál, hogy az ügy a kívánt elintézését kapja*«. ¹⁶ Főpapi ki-nevezések tárgyában csak az uralkodó, az országtanács szokott levelezni. Az, hogy Hunyadi megyegyűlésben tárgyalta meg a váradi püspökség ügyét s innen íratott a pápának, világosan mutatja törekvését, hogy a megyei nemességet bevonja az országos ügyek intézésébe és ránevelje arra, hogy ez nem a bárók kiváltsága. Ennek a szervező és egyben nevelő munkának célja nyilvánvalóan az volt, hogy a megyei nemességet előkészítse az országgyűlésre s ott is, más vonatkozásban is alkalmasabbá tegye a bárók uralmának ellensúlyozására.

A megyei nemesség szervezése mellett Hunyadi már ekkor igyekezett kapcsolatot találni a városokkal. Ez azonban csak részben sikerült, minthogy a városok zöme más kapitányok ellenőrzése alatt, más. párton állt. Hunyadi befolyása az erdélyi városokban érvényesült, kivált Brassóban és Kolozsváron, melyekkel még vajdasága kezdetén baráti viszonyt épített ki: támogatta iparukat, kereskedelmüket, védte polgáraikat a feudális főúri és egyházi hatalmaskodásokkal szemben. Brassó hadiiparát fejlesztve, nagy mértékben felhasználta hadjáratainak előkészítésénél. A vezetése alá tartozó területen más városok, így Dés, Munkács fejlődését is iparkodott előmozdítani. Valószínű, hogy ilyen tetteinek híre s politikai programjának városi követeléseket kielégítő (az Albert után állított magánvámok eltörlésére, a kereskedelem biztonságára stb. vonatkozó) követelései már ekkor híveket szereztek számára az eredetileg más oldalon álló városokban is. Programjának az a része, mellyel a Zsigmond-kori szokás alapján biztosította a jobbágyok költözését, városi érdekek kielégítése mellett a parasztság egyik fontos követelését fejezte ki, s még jobban oldalára vonta a tömegeket, melyek török háborúi, hatalmaskodások elleni küzdelmei miatt amúgyis benne bíztak.

Hunyadi tehát belső szervező munkája során felismerte s igyekezett maga mellé tömöríteni mindazokat az erőket, melyeket érdekeik részben vagy egészben szembefordítottak a bárókkal. Pártjának a következő, 1446. évi országgyűlésen a megyei nemesekre támaszkodva sikerült kierőszakolnia a kapitányok lemondását, a bárói ligák felbontását, a megsemmisült központi hatalom helyén újnak magjául: Hunyadi kormányzóvá választását. Hunyadi politikájának nagy, elvi jelentőségű győzelme volt ez a választás: a központi hatalmat támogató erők felülkerekedése az anarchia, a bárói országvesztés erőivel szemben. A bárók ebbe nem is könnyű lélekkel nyugodtak bele. A Hunyadi-párt nyomása mellett kényszerítő erővel hatott rájuk a török veszély felújulása, a tény, hogy Hunyadinak 1445 folyamán kétszer kellett támadásokat elhárítania.

¹⁶ U. o. II. 26. l.

5 Osztályközlemények II.

A bárók belementek kormányzóságába, hogy legyen kire hárítaniuk a honvédelem terhét. Kötelezték, hogy valahányszor kell, személyesen induljon hadba. Ugyanekkor megkötötték a kezét a hatalom gyakorlásának, az állami jövedelmek felhasználásának fontos kérdéseiben. Ezekről a megkötésektől Hunyadinak csak 1447-ben, Habsburg Frigyes fegyveres visszaszorítása s a török veszély újabb fokozódása (egy havasalföldi betörés elhárítása) után sikerült szabadulnia. Kormányzói hatáskörében voltaképpen csak ekkor mentesült a bárók ellenőrzése alól, hatalmát ekkortól lehet tényleges hatalomnak felfogni.

Túróczy leírja, hogy Hunyadi megválasztásakor az ország dolgozó népe — a krónikás a »plebs« = köznép kifejezést használja¹⁷ — országosan ujjongott, mert benne látta »védelmezőjét«, azaz : tőle várta a törökök s a hatalmaskodók visszaszorítását. Hunyadi valóban arra törekedett, amit a nép várt tőle : hogy a hatalmaskodókat visszaszorítva, a központi hatalmat megerősítve felújíthassa a török elleni összefogást és visszaűzze a pusztítókat. A két feladat egységbe fogása, a megvalósításukért vívott harc főbb fázisainak világos felismerése tükröződik ez években írt leveleiből. 1446 őszén — kormányzóvá választása után, közvetlenül a Frigyes elleni hadjárat megindítása előtt — a következőket írta :¹⁸

»Leraktuk az egység és az egyetértés szép *alapjait* ; hátra van még, hogy ezekre *felépítsük a békét*, mely egyedül és elsősorban képes megnövelni a keresztény nép *erőit a pogányok támadásainak elhárítására*« . . . Továbbá :

»A békéhez nem szokott, belháborúban nevelkedett embereket nem volt könnyű békességre kényszeríteni. Arra volt szükség, hogy egyeseket megfélemlítéssel, másokat kedvezéssel hajlítsunk meg. Eddig még csak az egyetértés *első kezdeteit* fektettük le . . . elültek a belháborúk, megfélemtettek a cselvetések : *lépésről-lépésre bevezetjük a belső egyetértést.*«

Két évvel később, rigómezei hadjárata küszöbén így írt :¹⁹

»Eddig *gátolt a belső széthúzás*, mely erőnk virágát elpusztítva, olyan állapotba juttatott, hogy látszólag már sem bajainkat, sem azok orvosságát nem tudtuk elviselni . . . Most pedig, elintézvén *csaknem mindent*, ami a belháborúk maradványaként akadályul hatott, nagyobb a bátorságunk, *nagyobb a reményünk hazánk megvédelmezésére.*«

Ezek a levelek világosan mutatják Hunyadi kormányzói politikájának fővonalát : törekvését a központi hatalom megszilárdítására, az anarchia korlátozására abból a célból, hogy azután annál nagyobb erővel fordulhasson a török ellen. Mutatják azt is, hogy az erőviszonyokkal, az elért eredményekkel s a hátralevő feladatokkal gondosan számolt. 1446 őszén, a kormányzóság

¹⁷ U. o. I. 258. l.

¹⁸ U. o. II. 36—37. l.

¹⁹ U. o. II. 52—54. l.

kezdetén, az államegység elvi elismertetésének nagy eredménye tudatában azt írta, hogy ez még csak a kezdet. S valóban, a bárópártok az elvi engedmények ellenére, gyakorlatilag még csorbitatlan hatalommal uralkodtak az érdekkörükbe eső területeken. 1448-ig — amikor Hunyadi úgy látta, hogy a belháborúk »csaknem minden« maradványát sikerült kiküszöbölnie — sokat változott a helyzet. A hatalmaskodások nem szűntek meg, de gyérültek. A Felvidéken megfészkelődött Giskra, a Habsburgok kapitánya, de legalább elvben ő is elismerte a kormányzó (s ezzel az általa képviselt központi hatalom) főségét. Rábeszélésre vagy fegyveres fenyegetésre, ezt tették más, úgyszólván tartományúri hatalommal rendelkező bárók, így a távoli Frangepánok is. Az új központ, a kormányzóság látszathatalomból valóságossá változott.

Hunyadi ezt úgy érte el, hogy a bárók egymással is torzsalkodó csoportjait egymás ellen használta fel; kiaknáta a külpolitika területén aratott sikereit, az erőviszonyok változásait; egyidejűen lankadatlanul, szívósan igyekezett szélesíteni pártjának társadalmi bázisát. Folytatta politikáját a városok megnyerésére. Az ország központjának, Budának megszerzése mellett különösen Pozsony és Bártfa barátságának biztosítására törekedett. Ezek voltak a legvagyonosabbak, ezek rendelkeztek a legfejlettebb fegyvergyártással, amellet fontos utak csomópontjában lévén, támaszpontul szolgálhattak Giskra és a Habsburgok ellen. Sorozatos adatok tanúsítják, milyen következetesen igyekezett arra, hogy ezeket a városokat kivonja a Habsburgok befolyása alól. Bártfa esetében, Giskra befolyása miatt, csupán korlátolt eredményeket ért el. Buda és Pozsony esetében több sikerrel járt. Következetes szövetségi politikát folytatva irányukban, elérte, hogy a pozsonyiak, kik a kormányzóválasztáskor még tartózkodóan viselkedtek, évről-évre bizalmasabbá, barátságosabbá váltak vele szemben. A budai várnagyok, Hunyadi személyes hívei, 1448 novemberében a következő szavakkal értesítették a baráti várost a kormányzó életben létééről: »Ne kételkedjete, mert amiben nem vagyunk bizonyosak, azt veletek sem közölnők bizonyosképpen, hiszen meggyőződünk róla, hogy *éppen olyan hűségesek vagytok* a kormányzóhoz, akár mi magunk.«²⁰ Egy hónappal később, amikor bizonyossá vált, hogy Hunyadi épségben kiszabadult Brankovics fogságából, Buda város tanácsa lelkendezve, külön levélben értesítette erről a pozsonyiakat: »Azt tartottuk, meg kell örvendeztetnünk barátságtok lelkét ezzel a jó hírrel *a mi védőnk* és az egész ország védelmezője kiszabadulásáról. Ünnepeljete ti is velünk!...«²¹ Hunyadinak Budához fűződő viszonyában figyelemreméltó, hogy főleg a szegénység állt mellette. Mikor később fiát kivégezték, az udvarpártiak a városi plebejus-elemek, elsősorban a szőlőmunkások felkelésétől féltek. Ranzanus szerint a felkelés ki is tört, fegyverrel kellett elfojtani.²²

²⁰ Hadtörténelmi Közlemények, 1913. 632. l.

²¹ Knauz: Az országos tanács és országgyűlések története, 86. l.

²² Teleki: Hunyadiak kora Magyarországon, II. 510., 516. l.

Hunyadi védte a városokat feudális behatolásokkal, hatalmaskodásokkal szemben. Nem véletlen, hogy a városoknak éppen ezidőtájt sikerült kiharcolniok azt, amit a tárnoki statutumok Mátyás idejében már meglévő szokásként rögzítettek: hogy a nagyobb városok bírói főhatóságán, a tárnokszéken ne feudális, hanem polgári bírótársak (az érdekelt városok küldöttei) ítélkezzenek. Az sem véletlen, hogy ezeknek a városoknak követeit az ő korában kezdték rendszeresen meghívni az országgyűlésekre.

Miközben védte a városok érdekeit, Hunyadi kitartott a jobbágyok szabad költözésének elve mellett, bár e téren később, nemesi követelésre, kénytelen volt átmeneti engedményeket, időleges korlátozásokat tenni. Tudunk több olyan intézkedéséről, mely — bár valószínűleg más közvetlen indítékból fakadt — korábban és osztálya tagjainál egészen kivételes megértést mutat a dolgozók jogos követeléseivel szemben. Kormányzósága idején hagyta jóvá a máramarosi sómunkások bérének felemelését (a korábbi bérösszeg háromszorosára, magasabbra, mint amekkora a század végén volt). Ennek jelentőségét akkor értékelhetjük, ha tudjuk, hogy Zsigmond pár évvel azelőtt testcsonkítás, szemkitozás és vagyonkobzás fenyegetésével tiltotta meg az elviselhetetlen viszonyok megjavításáért küzdő sóvágyók szervezkedését.

Effajta intézkedéseivel növelte a tömegek bizalmát maga és családja iránt. Bár a tömegek nem vettek részt cselekvően a pártharcokban, rokonszenvükkel is hatottak az erőviszonyok alakulására. A legfontosabb városok megnyerésével Hunyadi kiszélesítette pártja társadalmi bázisát: már nem pusztán a megyei nemesekre támaszkodott, kik közvetlen érdekeiken túl a báróellenes küzdelmekben is megbízhatatlan szövetségesnek bizonyultak, a török ellen meg éppen nem akartak áldozatot vállalni. Pártjának növelésével, bázisának kiszélesítésével párhuzamosan Hunyadi tovább növelte magánhatalmát, birtokait s familiáját is. Ezekre az erőkre támaszkodva megkezdte a harcot a központi hatalom megszilárdításáért, a bárók további visszaszorításáért. Kezdte visszaszedni a szétragadozott uralkodói jövedelmeket; újjászervezte a legfontosabb jövedelemforrást, a sómonopóliumot, mely korábban a bérlők sikkasztásai s a nagyurak rablásai következtében szétszűllött. Az adókat megbízottai útján szedette be, nem engedte a bárók kezére jutni. Növekvő jövedelmeit az országos haderő fejlesztésére fordította. Arra igyekezett, hogy a feudális elemekkel szemben itt is, mint »saját« hadseregében, túlsúlyra juttassa az előremutató zsoldos elemeket. Ezek toborzásából s katonai irányításából azonban, a régebbi gyakorlattól eltérően, kezdte kiszorítani a bárókat. Ezzel jelentős lépést tett előre, a centralizáció és a honvédelem feladatainak megvalósítására egyaránt alkalmas, korszerű haderő megteremtése útján, — azon az úton, melyen később fia, Mátyás haladt tovább.

A haderő szervezésével párhuzamosan elkezdte a török elleni összefogás felújítását, egy a »hosszú« hadjáratához hasonló elgondoláson épülő nagy támadó hadjárat diplomáciai előkészítését. Szövetkezett az albánokkal, a bosnyákokkal,

a moldvaiakkal és a havasalföldiekkel. A nyugati hatalmakat is sürgette segítségért, elsősorban a pápát és Velencét, a várnai csatavesztés főokozóit. Tőlük csak ígéreteket kapott, valóságos támogatást nem. Velence gyarmatosító törekvéseivel, Szkander hátbatámadásával veszélyeztette az albánok függetlenségi harcát. A pápa, kinek a török háború csak ürügyül szolgált megrendült hitelének helyreállítására és az egyház hatalmának növelésére, most — megszabadulván a zsinattól és ellenpápától — elvesztette érdeklődését, annyira sem támogatta a török ellen küzdő népeket, mint addig. Balkáni térítéseivel éppen ellenkezőleg, aláasta az összefogást. Hunyadinak hercegi címet küldött s halasztást javasolt. Hunyadi a hercegi címet soha nem használta, s a halasztási javaslatra a következőket válaszolta: »Én inkább vasban-fegyverben halok, semmint tovább nézzem népem baját. Tudom, dicsőség vár a győzőre; dicsőség arra is, ki becsülettel hal.«²³ Folytatta készülleteit, jelentős létszámú, kiválóan képzett, jól felszerelt sereget gyűjtött össze, ágyúkkal, kézi tűzfegyverekkel, harci szekerekkel. S 1448 őszén megindult a töröktől szorongatott albánok felmentésére.

Terve minden jel szerint az volt, hogy Rigómező táján egyesül Szkander hadaival, előretör Szaloniki felé s innen támad tovább Konstantinápoly irányában. Ez a terv az 1443. évi összefogás javított változatán alapult; végrehajtását megkönnyítette a Balkán-hegység szorosainak megkerülése, s az utánpótlási vonalak lerövidítése az albánok és a moreai görögök segítségével. Megvalósítását Brankovics, a szerb deszpota árulása akadályozta meg. Brankovics, a leghatalmasabb bárók: Garai, Cillei rokona, a Hunyadival legélesebben szembenálló liga tagja volt; Hunyadi albán és bosnyák szövetségeseivel határterületek birtoka miatt éppen ekkortájt keveredett fegyveres összeütközésbe. Résztérdekei kedvéért feláldozta az összefogásnak, a török visszaszorításának közös, nagy ügyét: jelentette Hunyadi készülleteit, felvonulási irányát a szultánnak. Az, általános felkelést, szent háborút hirdetve, birodalma minden fegyverbíró férfiát mozgósította, s Rigómezőn — mielőtt az egyesülés az albánokkal megtörtént volna — csatára kényszerítette Hunyadit. A közel háromnapos, öldöklő küzdelemben győzött a túlerő, s Hunyadi két évig gyűjtött, válogatott seregének színe-java megsemmisült.

Bár vereséggel végződött, a rigómezei hadjárat távolról sem volt sikertelen. A csatában a szultáni haderő roppant veszteséget szenvedett. Az albánok önvédelmi harcának feltételei megjavultak. De mindez csak ideig-óráig tartott. A török hamarosan összeszedte magát, felújította rohamait. Hunyadi pedig nem tudott több ilyen nagyszabású hadjáratot indítani a török visszaszorítására, szövetségeseinek megsegítésére.

A vereség súlyos belpolitikai következményekkel járt. Két évig gyűjtött serege pusztulását Hunyadi többé nem tudta kiheverni. Pártja meggyengült, támogatói, kivált a megyei nemesek óvatosan visszahúzódtak. A bárók megerősödtek, támadásba mentek át. Hunyadi több ponton alkura kényszerült.

²³ Schwandtner : Scriptores, II. 50. 1.

Nem egyszer arra is kénytelen volt, hogy legádázabb ellenfeleivel keresse a megegyezést. Mindezek csak taktikai engedmények voltak: a főkérdésben szívósan ragaszkodott politikája régebbi vonalához. Bár a változott erőviszonyoknak megfelelően, változott eszközökkel, továbbra is küzdött a központi hatalom megszilárdításáért, a szétforgácsoltág felszámolásáért. Giskra terjeszkedését hadjáratokkal vetette vissza. Az uralkodói jövedelmeket nem engedte elharácsolni. A haderő irányításától továbbra is igyekezett távortartani a bárókat. Fellépett a hatalmaskodók ellen. Innen a bárók ismételt panaszai (melyeket a Habsburgok híve, Aeneas Silvius továbbított), hogy »az országot vasvesszővel kormányozza« (vagyis őket keményen fogja), hogy a királyi jövedelmeket »kisajátítja« (azaz nem engedi, hogy ők elrabolják), hogy a hadsereget egymaga tartja kézben (tehát, nem engedi az ő befolyásuk alá).²⁴ Éppen ezek a bárói panaszok mutatják Hunyadi politikájának lényegében változatlan, pozitív, mert anarchiaellenes, a központi hatalmat erősítő vonalait. Más kérdés, hogy ezeken a vonalakon Rigómező után védekezésbe szorult a bárókkal szemben. V. László trónralépte után, ki Hunyadival szemben Cilleit és Garait támogatta, még súlyosabbá vált a helyzet. A bárók, így elsőnek Cillei, már Hunyadi meggyilkolásának tervét forgatták a fejükben. A személye és politikája ellen intézett orvtámadások elhárítása mellett Hunyadnak csupán annyi ereje volt, hogy a határokat megvédje a török pusztításoktól. Legfeljebb annyit tehetett ezenfelül, hogy a szomszédországokból is elűzte a portyázókat. De a délkeleteurópai összefogás előző formáit, a nagy támadó hadjáratokat nem tudta felújítani. A török így szabad kezet kapott. 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt s most már mindkét tengerpart birtokában, jóval könnyebben támadhatta a szabadságukat még védelmező délkeleteurópai népeket. Egyiket a másik után szigeltelte el, szorította vissza, kényszerítette hódolatra vagy különbékére. És 1456-ban hosszú és gondos készüllet után, megindította hadait, egyenes támadásra Magyarország ellen.

A török sereg, melyhez hasonló sem számra, sem felszerelésre nem járt még Európa földjén, Magyarország, Bécs, Itália hódítására készült. A szultán, Hódító Mohamed, ki isten módjára maga akart uralkodni a földkerekségen, állítólag a napokat is meghatározta, mikor melyik székvárosban fog ebédelni. Támadását Belgrád vára fogta fel. A várat Hunyadi zsoldosai s hívására odagyűlt régi vitézei védelmezték, elenyésző kisebbségben a török roppant tömegeihez képest. Az ostromlott várnál az egy macsói bán kivételével egy báró, egy főpap, egy nemes sem jelent meg. De megjelentek a népfelkelők ezrei. Mint hajdan, Mezid betörésekor, a dolgozók tömegei fogtak fegyvert megtámadott hazájuk védelmére. Csakhogy most országosan; falusi papok, vándordíákok, koldulóbarátok, mesteremberek vezetésével — »szántóvetők, földművesek, kapások«, mesterségük eszközeivel, »pásztormódra« fűtykösökkel és parittyákkal,

²⁴ Aeneas Silvius és Bonfini nyomán Teleki i. m. II. 368—369. l., v. ö. Századok, 1950. 103. l.

katonai gyakorlat nélkül²⁵ — de azzal a nagy elhatározással, hogy ezt a földet, melyen élnek, nem engedik elpusztítani, testvéreiket nem engedik rab-ságba hurcoltatni. Ez az elhatározás Belgrád alatt, Hunyadi hadvezéri irányításával, 1456 július 21/22-én középkori történetünk legdicsebb győzelmét eredményezte. 22-e éjjelén a fél Európa hódoltatására indult török sereg szétverve, poggyászát és hadiszereit visszahagyva, pánikban menekült a földig rottott várfalak — a hazájukat védő népfölkelők elől.

Török még így megverve nem volt — írta Hunyadi, azonnal a győzelem után. Levelekben sürgette szövetségeseit s Európa hatalmasságait: itt az idő a nagy támadásra, a török végső kiűzésére. Igaza volt. A török sereg színe-java holtan maradt Belgrád alatt, másik része — mint szerb jelentések írják — menekülés közben pusztult el sebeiben. De a nagy alkalom kihasználatlan maradt. Hunyadi táborában járvány tört ki, ennek a vezér is áldozatul esett. Három héttel élete legnagyobb diadala után, 1456 augusztus 11-én Zimonyban elhunyt. Utolsó útján országos gyász kísérte. Mint egy 16. századi históriás ének mondja: ²⁶

»Meghala Zömlénben, testét az magyarok nagy sirással felvivék,
A kincses Erdélyben, Gyulafehérvárban tisztességgel temeték,
Kinek ő halálát Erdély, Magyarország sok ideig kesergék,
Mert a két országnak és a vég házaknak fő oltalma elesék.«

»Fáj nekem, hogy meghalt, mert halálával, úgy látszik, elveszett a mi reménységünk is«²⁷ — írta politikai ellenfele, a Habsburg-párti Aeneas Silvius, egyébként maga is a török elleni összefogás híve. Így volt. Hunyadi halálával csődbe jutott a támadó hadjárat terve. A pápa, a török ellen küzdő népek vére-hullásának gyakorlott vámszedője, a győzelmet ezúttal is igyekezett a maga javára kamatoztatni: egyházi ünneplést rendelt és csodáról beszélt; de a hadjárat folytatásához nem adott segítséget. A király a török helyett a felvidéki parasztok ellen küldött sereget; szélnek eresztette a németországi keresztteseket, szétzüllesztette a Belgrádnál diadalmas hadat is. Nem a török kiűzését tekintette főfeladatának, hanem a bárók ösztönzésére azon igyekezett, hogy Hunyadi pártját megsemmisítse, fiait és barátait kiforgassa vagyonukból és hatalmukból. Az ország ismét belharcok szinterévé vált, s ebből csak évek múltán, Hunyadi fiának, Mátyásnak központosító kísérlete mutatta meg a kivezető utat.

A belgrádi, vagy régiesen: nándorfehérvári győzelem, középkori történetünk legdicsebb haditette még így, kihasználatlanul is óriási jelentőségű volt s nagy politikai eredményekre vezetett. Mohamed szultán soha életében nem mert többé egyenes támadást indítani Magyarország ellen. S ha Szerbiát belső zavarok folytán sikerült is meghódítania, más északbalkáni országokban gyengült a befolyása. Boszniában s a két román fejedelemségben egy időre

²⁵ V. ö. a toborzók leírásait; *Katona*: Historia Critica XIII. 1078—1079., 1097. l.

²⁶ Az nagy vitéz Hunyadi Jánosról, *Heltai*: Cancionale (Kolozsvár, 1574.) 4. sz.

²⁷ Teleki i. m. II. 445. l., 4. jz.

ismét törökellenes pártok kerekedtek felül. A belgrádi győzelem, Hunyadi János utolsó és legnagyobb diadala megkönnyítette a szomszédnépek önvédelmi harcát a török hódítók ellen. A belgrádi győzelem, a hazáját védelmező nép legyőzhetetlenségének örök emléke, fél évszázadot nyert meg számunkra: ennyivel tolt ki a török hódítást, hazánk feldaraboltságának, népünk kettős elnyomatásának keserves időszakát, lehetővé tette Hunyadi Mátyás államközpontosító kísérletét.

* * *

A mondottakban igyekeztem képet adni Hunyadi hadvezéri, államférfiúi tevékenységének főbb állomásairól, a szerepről, melyet ő — török elleni védőháborúink nagy vezetője — népünk és Délkeleturópa népeinek történetében betöltött. A kép, melyet egy előadás keretében alkothatunk, nem tart igényt a teljességre. Kimaradtak belőle Hunyadi emberi, családi életének fontos mozzanatai, művelődésvágya és sokoldalúsága, kimaradtak a politikust jellemző egyéni megnyilatkozások és kortársi leírások; a nagyvonalú stratégia mellett háttérbe szorult a kiváló taktikus; a fővonalak tekintetében is sokkal többet lehetne, kellene mondani ahhoz, hogy teljességében lássuk Hunyadi széleskörű diplomáciájának, nagy hadvezéri tudásának, harcai jelentőségének s a mellette és ellene felvonuló öröknek minden részét. Mégis, remélem, a fővonalak lényegében tisztán állnak.

Láttuk Hunyadi, a hadvezért és seregszervezőt, ki a haderő új, akkor haladó szervezeti formáit és az ezeknek megfelelő harcmódot kifejlesztve, a népre támaszkodva megteremti a korszerű, a nemzeti főfeladatok: a török visszaszorítása s a központosítás megvalósítására egyaránt alkalmas hadsereg magját. Láttuk a hőst, aki a fölkelő nép élén visszaűzi a hódítókat. Láttuk a messzetelektől államférfit, aki biztos szemmel méri fel a hazáját fenyegető veszélyeket és minden erőt igyekszik mozgósítani a főveszély, a török hódítás elhárítására. A harcok, a főveszély elhárítására összpontosított erőfeszítések vezetik egyéni, katonai és politikai fejlődésének útján. Eljut a főfeladatok egységének, összefüggésének felismeréséhez, ahhoz, hogy a török elleni védelem csak a veszélyben forgó népek összefogása, közös aktív védekezése útján oldható meg; ehhez szükség van a belső erők tömörítésére, ami nem végezhető el másképp, mint a népre támaszkodva, harcban a belső egység megbontóival, a haladás kerékkötőivel, az anarchia főképviselőivel: a bárókkal szemben. Láttuk, habár futólag, a belső és külső ellenségek: bárók, Habsburgok, pápa, velencei gyarmatosítók aknamunkáját s támadásait, melyekkel Hunyadi tevékenységét, az erők összefogásának nagy művét gáncsolni, akadályozni, megghiúsítani törekedtek. Láttuk azt is, kikre támaszkodhatott, milyen fokig a bárók ellen s a haza védelmében. Láttuk, hogy a házáért, életre-halálra, mindvégig következetesen egy erő maradt mellette: a nép.

Délkeleturópa népei évszázadokig őrizték a török harcok hőségének emlékét. Hunyadi nevét szlovének, horvátok, szerbek, görögök foglalták hősi énekeikbe, egy sorban legnagyobb nemzeti hőseikkel. Példájából nemzedékek merítettek

erőt, buzdítást a harchoz az elnyomók, a betolakodó hódítók ellen. Nemzeti történetünk válságos szakaszain, legjobbaink idézték nagy alakját, hogy ezzel is serkentsék, hazaszeretetre, hősi helytállásra neveljék a török, Habsburg és más elnyomók ellen küzdőket. 16. századi költők, íródeákok az ő tetteinek verses krónikaíva¹ lelkesítették a végvárak katonáit. Zrinyi Miklós, hadászati irodalmunk úttörője, a nemzeti összefogás hirdetője őt állította »minden vitéz ember példájá«-ul.²⁸ A nemzeti haladás ügyének reformkori harcosai az ő példáján tanultak hazaszeretetet; Kölcsey őt idézte, naplójában ezt írva: »Nagy példák vannak előtted . . . tűrj és törj előre.«²⁹ Petőfi szeretett vezéréhez, Bemhez hasonlította: »Mily hős lakott itt, a nagy Hunyadi!« — kiált fel, midőn Bem seregeivel Vajdahunyad várához ér. S költői képzeletében a vár ódon falai megifjodnak, mert az új vezérben a régít ismerik fel:

»Nem a nevedről, hanem szellemedről
S annak művéről ismerek reád :
Az vagy, ki voltál, négyszáz év előtt s most
Te mentetted meg a magyar hazát.«

Népünk, nemzetünk legjobbjai így őrizték Hunyadi nagy emlékét. Ugyanakkor a hivatalos — udvari, nemesi, klerikális — történetírás mindent megtett, hogy nagyságát kisebbitse, vagy ha ez nem lehet, meghamisítsa. Így alakult ki egy sor valótlan Hunyadi-kép: az »utolsó kereszteslovag«, a »pápa híve«, a magyar »birodalmi gondolat« megtestesítője — Hunyadinak, a délkelet-európai összefogás, a haladás főellenségei ellen vívott harc nagy vezetőjének tökéletes meghamisítása. Más oldalról ugyan, de eredményében ugyanilyen hamisításra vezetett egyes polgári radikális és szociáldemokrata írók beállítása, mely szerint Hunyadi sem lett volna más, mint a korabeli főurak: báró, akár a többi.

Ma, amikor dolgozó népünk évszázados elnyomatás, külső és belső rabság bilincseiből szabadulva, elérte azt, amiért annyi hősiecs harcban küzdött: a szabadságot és a függetlenséget, eljött az ideje, hogy érdemük szerint emlékezzünk meg nemzeti történetünk nagy alakjairól, akik multbeli küzdelmeink élére állva, koruk viszonyai közt a nép érdekét, a nemzeti és nemzetközi haladást védelmezték. Ezek közt a hősök közt kiemelkedő hely illeti meg Hunyadi Jánost, a török hódítással, a haladás akkori főellenségeivel vívott harcok nagy vezetőjét.

Hunyadi harcaitól ötszáz esztendő, két történelmi korszak választ el. De nagy alakja, történelmi példája elevenen él köztünk — ma elevenebben, mint bármikor történetünk során.

HOZZÁSZÓLTAK:

Léderer Emma egyetemi tanár,
Székely György, a Történettudományi Intézet tudományos munkatársa.

²⁸ Vitéz Hadnagy, Markó kiad. 106. l.

²⁹ Országgyűlési Napló, Munkái VII. 60. l.